

МОДЕРНІЗАЦІЯ КАТЕГОРІАЛЬНОГО АПАРАТУ ГЕОПОЛІТИКИ ЯК РЕФЛЕКСІЯ ТУРБУЛЕНТНОСТІ СУЧАСНОЇ МІЖНАРОДНОЇ СИСТЕМИ

Наше століття характеризується широкомасштабними, разом із тим унікальними соціально-політичними змінами, пов'язаними з трансформацією всього світового і європейського геополітичного простору. Генеруючим центром таких справді «тектонічних зсувів» стала Європа яка сьогодні об'єднує 28 країн – осягнення передової цивілізації, безпрецедентне міжнародне утворення, що виникло на підставі тривалих інтеграційних процесів і на сьогодні переживає певні труднощі свого функціонування. Сьогодні ЄС є тією фундаментальною основою яка протиставить просуванню імперських амбіцій Росії щодо неї самої, так і стосовно України. Саме наша держава тепер знаходиться в умовах жорсткого протистояння цивілізаційних інтересів та світів, українці знову змушені боронити свою незалежність, цілість держави, шукати широкої підтримки західної цивілізації. За таких умов геополітика для нашої держави набуває додаткової, ще більшої ваги, що визнається об'єктивними чинниками.

Протягом більш ніж столітнього розвитку геополітики, в цілому, і її категоріального апарату, зокрема, відбувся процес його інтернаціоналізації і еволюції. Свій вагомий внесок у розвиток змісту найважливіших геополітичних категорій та понять внесли Ф. Ратцель, Р. Челлен, Х. Маккіндер, А. Мехен, М. Данилевський, С. Хантінгтон, З. Бжезінський, Ф. Фукуяма. Чимало українських науковців минулого в своїх наукових пошуках також розвивали геополітичний напрямок дослідження: М. Драгоманов, М. Грушевський, Д. Яворницький, В. Липинський, С. Рудницький, Ю. Липа, І. Лисяк-Рудницький тощо. Серед сучасних українських дослідників слід зазначити В. Горбатенка, С. Гелея, В. Дергачова, А. Кудряченка, В. Мадіссона, М. Михальченка, Ф. Рудича, В. Горбуліна, Є. Камінського, О. Коппель тощо.

Ключові слова: геополітика, категорії, гібридна війна, керований хаос, ідеальний шторм, турбулентність, рефлексія.

З початку самостійного існування (кінець XIX ст.) геополітика постійно формувала, розвивала та вдосконалювала свої власні категорії та концепції. Її класикам ми завдячуємо появі самого терміну «геополітика» (Р. Челлен, К. Хаусхоффер, О. Мауль), розумінню держави як живого організму (Ф. Ратцель, Р. Челлен), який обмежений певними кордонами (К. Хаусхоффер), тлумаченню фундаментального дуалізму – протистояння морської та сухопутної цивілізації (Р. Челлен, А. Мехен, Х. Маккіндер) тощо.

Протягом XX ст. категоріальний апарат геополітики розвивався так само динамічно, як і сама наука. Сучасна геополітика використовує як категорії, що запозичені з військової сфери: буферна зона, могутність, баланс сил; так і філософські поняття: цивілізація, національна ідентичність, національна/державна ідея тощо. Разом із тим науковці, що функціонують в царині геополітики по-

слуговуються і специфічними геополітичними дефініціями: геополітичний інтерес, геополітичний код, геостратегія, геополітична модель світу, геополітичний простір, хартленд/вісь світової політики/геополітична вісь, рімлєнд/берегова зона, телурократія, тала-сократія, атлантизм, євразійство, мондіалізм тощо.

Сучасний етап розвитку геополітики розширив категоріальний апарат такими термінами як інформаційний простір/війна/протистояння, оксамитові революції, м'яка сила, керований хаос тощо. Так як геополітика перебуває в неперервному розвитку та набуває все більшого змістовного наповнення, то більш масштабнішим стає її категоріальний апарат, що є інструментом дослідження геополітичних процесів. Він поповнюється новими категоріями, приміром: гібридна війна, гібридизація світової політики, позасистемні геополітичні гравці, ідеальний шторм, турбулентність міжнародної системи тощо. Геополітика сьогодення використовує основи багатьох наукових дисциплін і напрямків. Вона стала реальним інструментом трансформації світу, прогнозування політики провідних держав і континентів.

Загалом, сучасному етапу розвитку геополітики та міжнародних відносин притаманні: гібридизація світової політики; залучення до міжнародних акторів позасистемних гравців (терористичних організацій, релігійних рухів, кримінальних угруповань тощо); руйнування системи міжнародної безпеки; збільшення кількості регіональних конфліктів і воєн; турбулентність сучасної міжнародної системи тощо.

Система міжнародних відносин вже тривалий час перебуває у турбулентному стані («turbulentus» з латинської мови перекладається як бурхливий, безладний), коли їй притаманні постійні, досить епохальні зміни. Вони стосуються трансформації ієрархічності основних гравців/акторів, їхніх цілей та геополітичних векторів розвитку, залучення в міжнародний простір нових несистемних факторів впливу, що найбільше позначаються на стані постійної турбулентності міжнародної системи та геополітичного простору, швидкості та масштабності змін тощо.

Узагальнена характеристика стану сучасної міжнародної та геополітичної систем була дана президентом американської ради з міжнародних відносин Р. Хаасом який вважає, що в наші дні баланс порядку і безладу зміщується в напрямку хаосу, і питання полягає не в тому, чи продовжиться цей процес, а в тому, як швидко він буде розвиватися і як далеко заїде [1].

Таким чином, міжнародна система XXI ст. поєднує різновекторні елементи порядку, хаосу, турбулентності, тобто одночасне існування різних станів і процесів геополітичного розвитку, що, безперечно є результатом тектонічних зрушень історичного, цивілізаційного, економічного, політичного розвитку. Зазначимо, на наш погляд, найбільш вагомі причини формування стану турбулентності:

1. Поступова втрата США ролі світового лідера, та появи декількох світових геополітичних центрів сили – Китай, ЄС, РФ.

Саме з цим пов'язане зміщення центру світової політики та економіки з Євroatлантичного до Азійсько-Тихоокеанського регіону, де розташовані «молоді» світові лідери – Сінгапур, Гонконг, Південна Корея, Тайвань тощо.

2. Агресивна заявка на «велике» повернення у світову політику Росії на чолі з В. Путіним: російська агресія на Сході України, анексія Криму, втручання у вибори президента США, продовження будівництва Південного потоку-2, участь у війні в Сирії, політика спонсорства різноманітних терористичних організацій, ведення постійних кібератак у всьому світовому просторі, тривалі провокації на кордонах із сусідніми державами, стимулювання великого міграційного «переселення» арабського населення до Європи тощо.

3. Зростання кількості конфліктів у світі з кількісною перевагою на Близькому Сході, що дестабілізує світову систему та формує глобальний хаос/ідеальний шторм. В зоні нестабільності держави потрапляють у економічне провалля (руйнування економіки, інфраструктури, загострення соціально-політичних проблем, масова втрата робочої сили та перспективи на майбутнє).

4. Загальна розбалансованість міжнародної системи, базові основи якої були поновлені в середині ХХ ст. (криза системи ООН), відсутність нових важелів впливу на перебіг та врегулювання конфліктів і воєн. Неспроможність держави як базового елемента міжнародної системи забезпечити своїм громадянам широкий спектр прав і свобод. Загалом, під тиском глобалізаційних структур та ТНК формування аморфності державної влади.

5. Поява широкого кола позасистемних гравців у світовій геополітиці – міжнародних терористичних організацій, транснаціональних злочинних угруповань, релігійних рухів тощо. Їхніми послугами активно користуються як лідери деяких держав, так і політичні еліти, тим самим де-факто визнаючи їх факторами/гравцями міжнародної політики.

6. Гібридизація світової політики, відсутність чіткої межі між війною та миром і поява нових станів геополітики – «світовоїна» та «війнамир».

Гібридизація будь якого явища означає його певну дифузію, що робить можливим поєднання, нібито, не сумісних елементів. Гібридизація світової політики – актуальний тренд міжнародного розвитку [2]. Якщо до кінця ХХ ст. основними акторами міжнародної системи були держави, різноманітні міжнародні організації, ТНК, міжнародні блоки та союзи, то сьогодні відбувається процес все більшого включення у світову політику недержавних гравців: воєнізованих формувань/посередників, союзників, сателітів, в тому числі – недержавних акторів і антиакторів світової політики і політичних сил, які перебувають в стадії формування своєї міжнародно-політичної ідентичності. Іншими словами, для вирішення глобальних проблем планетарні лідери все більше залучають своїх агентів, які можуть носити як класичний характер (нації-держави, їх союзи і коаліції, міжнародні організації), так і неklasичний (приватні військові компанії, озброєні форму-

вання політичних партій і національно-визвольних рухів, ополчення, сформовані за національним або конфесійним принципом, збройні формування невизнаних державних утворень, добровольчі формування тощо, частина з яких може претендувати на статус «акторів поза суверенітету», а частина – ні). Крім того, в цю боротьбу можуть бути залучені організації та угруповання, які ведуть злочинну діяльність, в тому числі екстремістської, терористичної та радикальної спрямованості, з якими лідери можуть підтримувати зв'язок у надії використовувати їх у своїх цілях «наосліп» або за взаємною згодою, що цілком очевидно на прикладах воєн у Сирії та Україні.

В умовах прискороженого глобального розвитку інтенсивність факторів гібридизації надає самому процесу більшу інтенсивність і розширює сферу його охоплення [3]. Цьому також сприяють різноманітні кольорові революції та гібридні війни.

Гібридизація світової політики проявляється у феномені «ідеального шторму» – одночасної взаємодії різноманітних деструктивних елементів політичного, економічного, соціального, геополітичного, міжнародного та глобального характеру. Це – поєднання різних криз: структурної, фінансової, зовнішньої, вихід з яких вимагає прийняття швидких і адекватних рішень. Самі по собі кризові явища сприяють вирішенню проблемних питань, але коли вони проявляються одночасно в певному регіоні/державі, то їх сумарний негативний ефект суттєво зростає.

Політичні експерти та науковці вважають, що ідеальний шторм яскраво проявляється в: Європі (активізація праворадикальних елементів та популістський політиків, міграційна криза, Brexit тощо), на Близькому Сході (проблеми в Іраку, Ірані, Афганістані, Сирії, серія революцій «арабської весни», активна діяльність ІД, відродження архаїчних форм політичної організації) тощо.

Технологію ідеального шторму разом із іншими, можуть використати противники України у передвиборний рік. Це, в умовах ведення ООС, – продовження російської олігархічної присутності в нашій економіці (фондовий ринок, банківська справа тощо) та посилення деструктивних тенденцій у всіх сферах життя держави. Як наслідок – посилення соціально-політичного незадоволення населення. Частина його може прийняти участь у протестній політиці, а інша – продовжить виїздити за кордон (Україна входить у п'ятірку країн із найшвидшим скороченням населення). У політичній сфері буде представлена ціла палітра політиків від радикально спрямованих до проросійських. У зоні ООС будуть задіяні провокації та посилення воєнного тиску. Таким чином ідеальний шторм буде повністю відповідати формату гібридної війни РФ проти України.

Отже, геополітика – наука, що знаходить у постійному розвитку про що свідчить модернізація її категоріального апарату. Тільки за останні роки в його обіг була залучена ціла низка дефініцій – турбулентність міжнародного/геополітичного простору, гібридна війна, гібридизація світової політики, ідеальний шторм тощо.

Список використаних джерел та літератури:

1. Бартош А. Гибридизация НАТО. URL: <http://mirperemen.net/2017/12/gibridizaciya-nato/> (дата звернення 09.08. 2018).
2. Лебедева М. Акторы в международных отношениях и мировой политике. URL: http://russiancouncil.ru/inner/?id_4=7780#top-content (дата звернення: 09.08.2018).
3. Лебедева М.М. «Гибридизация» в мировой политике как проявление трансформации политической организации мира // *Россия в условиях новой политической реальности: стратегия и методы развития. Материалы Всероссийской научной конференции с международным участием. Москва, 25-26 ноября 2016 г.* Москва: РАПН, 2016. С. 161-162.
4. Лебедева М.М. «Идеальный шторм» как результат «гибридизации» мировой политики // *Гибридизация мировой и внешней политики в свете социологии международных отношений.* Москва: Горячая линия. Телеком, 2017. С. 97-111.
5. Лебедева М.М. Система политической организации мира: идеальный шторм // *Вестник МГИМО.* 2016. № 2. С. 125-133.
6. Хаас Р. Разваливающийся миропорядок. Как реагировать на анархию в мире // *Россия в глобальной политике. Ноябрь-Декабрь. 2014.* URL: <http://www.globalaffairs.ru/number/Razvalivayuschiiyamiroporyadok-17194> (дата звернення: 8.08.2018).

Татьяна Игнатьева

Модернизация категориального аппарата геополитики как рефлексия турбулентности современной международной системы

Для XXI в. характерны широкомасштабные и вместе с тем уникальные социально-политическими изменениями, связанные с трансформацией всего мирового и европейского геополитического пространства. Генерирующим центром этих действительно «тектонических сдвигов» является ЕС, который сегодня объединяет 28 стран. Это – беспрецедентный международный союз, возникший в результате длительных интеграционных процессов сегодня переживает определенные трудности своего функционирования. Одновременно ЕС является той фундаментальной основой противостоящей продвижению имперских амбиций России относительно Европы и Украины. Наша страна сегодня оказалась в условиях жесткого противостояния цивилизационных интересов и миров, украинцы снова вынуждены защищать свою независимость, целостность страны, искать поддержки западной цивилизации. В таких условиях геополитика для нашего государства имеет дополнительно еще больший вес, что определяется объективными факторами.

В течение более чем столетнего развития геополитики в целом и ее категориального аппарата, в частности, состоялся процесс его интернационализации и эволюции. Ощутимую лепту в развитие содержания важнейших геополитических категорий и понятий внесли Ф. Ратцель, Р. Челлен, Х. Макклиндер, А. Мэхэн, Н. Данилевский, С. Хантингтон, З. Бжезинский, Ф. Фукуяма. Значительное количество украинских ученых прошлого в своих научных поисках тоже разрабатывали геополитические направления: М. Драгоманов, М. Грушевский, Д. Яворницький, В. Лытинский, С. Рудницький, Ю. Лыта, И. Лысяк-Рудницький и т.д. Среди современных украинских исследователей следует отметить В. Горбатенко, С. Гелейя, В. Дергачева, А. Кудряченко, В. Мадиссона, М. Михальченко, Ф. Рудьча, В. Горбулина, Е. Каминського, А. Коптель и т. д.

Ключевые слова: геополитика, категории, гибридная война, управляемый хаос, идеальный шторм, турбулентность, рефлексия.

T. V. Ignatyeva

**Modernization of categorially geopolitics apparatus as a reflexes
tourbulentivity of the modern international system**

Our century is characterized by large-scale, at the same time, unique socio-political changes associated with the transformation of the entire world and European geopolitical space. The generating centre for such truly "tectonic shifts" is the European space that today unites 28 countries – the centre of advanced civilization, the unprecedented international entity that arose on the basis of long-term integration processes and today is experiencing some difficulties in its functioning. At the same time, the EU is the fundamental foundation that opposes the advancement of Russia's imperial ambitions with regard to Ukraine itself. It is our state that is now in a state of hard confrontation with civilizational interests and worlds; Ukrainians are once again forced to defend their independence, the integrity of the state, and seek broad support for Western civilization. Under such conditions, geopolitics for our state acquires an additional, even greater weight, determined by objective factors.

During more than a century of development of geopolitics, in general, and its categorial apparatus, in particular, the process of its internationalization and evolution took place. His important contribution to the development of the content of the most important geopolitical categories and concepts was made by F. Ratzel, R. Challen, H. McKinder, A. Mehen, M. Danilevsky, S. Huntington, S. Brzezinski, F. Fukuyama. Many Ukrainian scholars of the past in their scientific research also developed the geopolitical direction of the study: M. Drahomanov, M. Hrushevsky, D. Yavornitsky, V. Lypynsky, S. Rudnytsky, Y. Lipa, I. Lisyak-Rudnitsky and others like that. Among contemporary Ukrainian researchers it should be noted V. Gorbatenko, S. Gelei, V. Dergachev, A. Kudryachenko, V. Madisson, M. Mikhalchenko, F. Rudych and others like that.

Key words: geopolitics, categories, hybrid war, controlled chaos, perfect storm, turbulence, reflection.

Отримано: 25.08.2018

УДК 94(477)«1905-1917»

В. О. Магась, А. Л. Глушковецький

**ТРАНСФОРМАЦІЯ ДЕРЖАВНО-ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ
РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ В 1905-1917 рр.**

Стаття присвячена особливостям зміни системи управління Російської імперії та трансформації її законодавства впродовж 1905-1917 рр. На початку ХХ ст. в Російській імперії існував неоабсолютизм, котрий був намаганням примирити нові модернізаційні процеси в різних сферах зі старими формами правління. Влада намагалася бути одночасно самодержавною і правовою. Перша російська революція спричинила зміну форму правління на дуалітичну монархію, котра є формою конституційної монархії і характеризувалася обмеженням влади монарха в законодавчій сфе-